

HUR BLEV DET SÅHÄR?

Om svensk flyktingpolitik från solidaritet till apatiska barn.

Rosengrenskas vänner 2005-10-01. Henry Ascher

Några bilder av svensk flyktingpolitik:

- Svenska diplomaters insatser: Raul Wallenberg. Chile
- De vita bussarna
- Vietnamdesertörerna, flyktingar från Grekland, Chile, Argentina, Uruguay: människor på flykt från krigstjänst eller blodiga militärdiktaturer

Idag:

- Sabina
- Iranske radiojournalisten Rabi Nikoo
- Iranier med dokumenterade tortyrskador
- Egyptierna

För några årtionden sedan betraktades en flykting som en aktningsvärd människa som offrat mycket för att försöka förbättra levnadsvillkoren för andra eller som var ett offer för förtryck. Idag är det någon som vill lura till sig förmåner från våra välfärdssystem, kriminella ligor etc. Från solidaritet med utsatta människor till misstänkliggörande, nedvärdering. Från medkänsla och inlevelseförmåga präglad av tanken på alla människors lika värde, till ett system där vi behandlar asylsökande och flyktingar efter helt andra principer än svenskar. Hur kunde synen på flyktingar förändras så dramatiskt?

HUR KUNDE DET BLI SÅHÄR? HUR VAR DET MÖJLIGT?

Frågan är ofrånkomlig. För mej personligen är det smärtsamt att tvingas ställa den. Just den här frågan har förföljt mej genom mitt liv sedan kanske 10-12-årsåldern.

Min mamma föddes i Tyskland och min pappa i Österrike. De var den tidens ledande kulturnationer. Konst, musik, teater, arkitektur, filosofi, vetenskap blomstrade. Ändå hände det. De var bara barn när de tvingades fly. Hela pappas släkt och en stor del av mammas förintades tillsammans med miljoner andra människor i fabriker konstruerade med syftet att på löpande band utplåna människor.

Hur var det möjligt? Hur kunde det bli så? För mej var och är frågan livsviktig? Det hände en gång. Vet vi inte svaret kan vi ju aldrig kunna förhindra att det händer igen.

I skolan sa man att det berodde på att Hitler var galen och lyckades lura Tysklands 50 miljoner invånare. Det svaret verkade både osant och oanvändbart. Andra svar har handlat om människans inneboende ondska. De flesta svar jag fått har varit ungefär lika meningslösa och oanvändbara.

Än idag söker jag efter svar. Antagligen kan man aldrig få alla svar. En del förblir helt obegripligt. Men några viktiga ledtrådar har jag fått efter vägen. Några av de allra viktigaste fick jag när jag i början av 1990-talet läste den polskfödde sociologen Zygmunt Baumans bok Auschwitz och det moderna samhället. I somras läste jag om boken efter att ha läst barnläkaren Olle Jeppssons artikel i Dagens Nyheter om omänskligheten i flyktinghanteringen. Det blev en skrämmande och otäck upplevelse av att samma förutsättningar som den gången fick katastrofala följder för hela världen ännu finns och att de leder till förfärande följder idag, nu, här.

Nu protesterar kanske några av er. Åtminstone borde ni göra det. Hur kan man bara tala om Förintelsen och svensk flyktingpolitik i samma andetag? Det är att gå alldeles för långt! Det är att banalisera Förintelsen! Och hur kan man ens komma på tanken att jämföra det demokratiska Sverige och Hitlers Nazityskland? Hela tanken är en förolämpning mot svenska tjänstemän och politiker.

Visst, det är rätt, det är sant. Och min avsikt är inte att påstå att Utlänningsnämndens och Migrationsverkets tjänstemän kan jämföras med Auschwitz lägervakter! Ändå är jämförelsen mellan förutsättningarna för Förintelsen och förutsättningarna för dagens svenska flyktingpolitik oundviklig när man läser Baumans analys. Och om ni nu inte blivit så provocerade att ni reser er och går ut så tror jag att ni snart kommer att förstå varför.

Den vanligaste historieskrivningen beskriver nazistepoken som det brutala undantaget, den extrema avvikelserna i den mänskliga civilisationsprocessen, utvecklingen från primitivt barbari till humanitet och mänskliga rättigheter. Förintelsen byggde på tyskarnas inneboende judehat och genomfördes av omänskliga, kalla och hatiska psykopater.

Bauman visar, med stöd från många forskare, att Förintelsen aldrig skulle ha lyckats utrota så många miljoner människor om det varit så. För att lyckas med målet att utrota Europas alla judar krävdes tvärt om en utvecklad och avancerad apparat, en minutiös och effektiv organisation. Det handlade om en mycket lång och komplicerad process som började med att definiera och sortera ut de personer som inte längre skulle tillhöra det tyska folket, fysiskt avskilja ”dom” från ”oss”, utröna vilken metod för massavlivning som var mest produktiv, alltså rationell, snabb och kostnadseffektiv, bygga utrotningsfabrikerna, organisera transporter av miljontals människor (vi ser ju t.ex. i USA i dessa dagar hur svårt det är), o.s.v. För detta krävdes tillgång till det moderna samhällets allra mest avancerade kunskaper om organisation och effektivitet. Mängder av småskaliga utrotningsexperiment genomfördes som en slags pilotstudier innan man fastställde gaskamrarna och Zyklon B som den mest kostnadseffektiva och rationella metoden att göra Europa judefritt.

Förutsättningen för detta var effektiva, lojala, kompetenta tjänstemän och en effektiv byråkrati. De övertygade rasisterna och brutala antisemiterna ställde bara till problem och efter de inledande åren gjorde nazisterna sig av med dem, åtminstone i statsförvaltningen. Varför då? Det mest framgångsrika dådet av antisemitisk pöbel var Kristallnatten. Det ledde till att ungefär 100 judar dödades. Om en Kristallnatt inträffade varje natt skulle det ta 200 år innan Europa blev judefritt. Och risken att folk förr eller senare skulle tröttna, att det skulle

vara omöjligt att upprätthålla det antisemitiska hatet var uppenbart. Att genomföra förintelsen av Europas judar med hjälp av övertygade antisemiter var inte effektivt.

Det var däremot den effektiva organisation som är utmärkande för det moderna samhället. Hannah Arendt påpekar i sin bok om den banala ondskan att ett stort problem för upphovsmännen till Endlösung var "hur man skulle få bukt med ... det djuriska medlidande som väcks hos alla normala människor vid åsynen av fysiskt lidande". Nazisterna upptäckte t.ex. att många tyskar dagen efter Kristallnatten försökte hjälpa judiska vänner och grannar, vägrade bojkotta de judiska affärerna etc.

Den framgångsrika tyska Förintelsen av judar, romer och andra byggde alltså inte på barbari. Den byggde på en civilisationsprocess där våldsanvändningen frikopplades från moraliska värderingar genom att den utfördes genom en byråkratisk verksamhetsmodell. Den tyska byråkratin var inte annorlunda, inte mer primitiv och ociviliserad än byråkratin i västerländska stater idag. Däremot var den mycket effektiv.

Vad var det då som gjorde det möjligt att effekterna av ett modernt samhälles byråkratiska verksamhetsmodell kunde bli så barbariska? Ja det var alltså inte det att den avvek från annan modern byråkrati. Utmärkande då och nu är:

1. En minutiös arbetsdelning där varje steg är moraliskt oantastligt även om helheten är förödande. ex. organiserande av järnvägstransporterna.
2. Det moraliska ansvarstagandet har ersatts med tekniskt ansvarstagande som bortser från att handlingen är ett medel för något annat än sig självt.

→ **Moralen reduceras till ambitionen att vara en skicklig, effektiv och omsorgsfull expert och medarbetare!** Man tilldelas en uppgift av sin överordnade. Målet är att utföra den så bra som möjligt. Belöningen är uppskattning, kanske att man får nya uppdrag eller en position med högre status.

Organisationen bygger på lojalitet, disciplin och hängivenhet: **identifiering med den egna organisationen** — en grundbult!

Auktoriseringen av åtgärderna kommer från organisationen. Ansvar ligger hos ens överordnade, eller någon överordnad till honom eller henne. Eller någonstans i organisationen. I praktiken är det ofta ingen som har ansvar men alla tror att någon annan, oftast överordnad, har det.

3. Att åtgärderna är rutin eller förändras bara gradvis. (Dramatiskt förändrade uppgifter leder lättare till ifrågasättande)
4. Osynliggörande av föremålen för beslut och åtgärder → avhumanisering.

Närhet och synlighet leder till identifikation och "djuriskt medlidande". Jfr bilderna från Vietnamkriget, Abu Ghreib, apatiska barn.

→ skapa avstånd och osynlighet: Inga bilder från Irakkriget, Guantanamo. Moderna vapen avlossas på avstånd från offren, effekten osynliggörs från den som trycker på knappen. Jfr närstrid man mot man.

Judarna i Tyskland måste märkas ut, särskiljas, sättas på avstånd: gula stjärnan, ghetton. Då kan de tillskrivas egenskaper som gör "Dom" i grunden helt annorlunda än "Vi". *Jfr inte*

riktiga flyktingar, har inga asylskäl, kriminella ligor, hedersvåld och kvinnoförtryckare, trafficking, utnyttjar sina barn genom att göra dem sjuka, apatiska barn som spelar, etc. etc.

Så skapas bilden av "Den andre" som abstrakt kategori men som faktiskt inte har något samband med "den andre" som jag känner.

Jfr asylsökande och flyktingar: bor i segregerade invandrartäta förorter → förläggningar. EU-förslag på läger utanför EU!

Inom den moderna rationella administrationen är arbetet och besluten moraliskt okomplicerade helt enkelt därför att arbetet aldrig handlar om moral. Det handlar om att fullfölja sin arbetsuppgift i enlighet med regelverket och så snabbt, billigt och effektivt som möjligt. Objekten för handlingarna och besluten är helt enkelt osynliggjorda, de har upphört att existera.

Språkbruket blir ofta ett hjälpmedel för att åstadkomma detta. Trots nazisternas antisemitiska propaganda talade man inte öppet om gaskamrarna och förintelselägren. Det doldes bakom en språkbyggnad kring hygien och renhet. Europa skulle göras "rent" från smuts och fattigdom, "juderent". Gaskamrarna kamouflerades som "duschar" för "avlusning". T.o.m. de som fyllde på gasen ägnade sig åt "desinfektion". Och den avdelning inom SS som ansvarade för utplåningen av Europas judar hette "Avdelningen för administration och ekonomi". Förintelsen var en administrativ uppgift, inte en ideologisk...

Och om vi går till Sverige idag så finner man i det lagförslag Mattias talade om tidigare att lagförslaget objekt, de flyktingar som söker skydd i vårt land och som har behov av sjukvård, tandvård eller hälsovård, de är borta ur texten. De saknas. Man talar om den "personkrets" som omfattas av lagen och delar in den i olika kategorier. Men alltså ingenting om människorna, deras situation, deras behov, konsekvenser av olika handlingsalternativ för dem o.s.v.

Men den moderna byråkratin osynliggör inte bara de människor som besluten handlar om utan också effekterna av besluten. De tyska tjänstemän som planerade tågtransporterna från ghettona till förintelselägren, såg till att godsvagnar och lok fanns på plats vid rätt tidpunkt, att det fanns lok, att tågen fick fritt spår etc. de skulle sannolikt bli väldigt upprörda om de anklagades för att ha deltagit i Förintelsen. De hade ingen aning om att den pågick. De skötte bara de arbetsuppgifter de ålagts. De var en kugge i ett maskineri de inte reflekterade över vad det gick ut på.

Osynliggörandet av beslutens effekter är också viktigt, ja antagligen t.o.m. en nödvändighet, för att den svenska invandringsbyråkratin skall fullgöra sin uppgift. Ständigt framförs kritik från oss ideella organisationer att man rimligen borde ha ett intresse från myndigheternas sida att följa upp vad som händer med avvisade personer. Ingenting kunde vara mera fel. Myndigheterna har absolut inga sådana intressen. De arbetar inte utifrån samma förutsättningar som t.ex. sjukvården som skall och måste kvalitetsgranska vad vi gör för att förbättra vården. Men om Migrationsverket och Utlänningsnämnden skulle följa upp besluten och finna att många avvisade fängslats, torterats, utsatts för förföljelse och övergrepp eller dödsdöds, ja då skulle det bli mycket svårt för byråkratin att fungera. Om beslutsfattarna får klart för sig att deras beslut får svåra följder för levande och synliga medmänniskor, ja kanske t.o.m. leder till deras död, då blir det svårt att skydda sig bakom formella regler. Då krävs det plötsligen moraliska ställningstaganden som blir svåra.

Den svenska debatten om flyktingpolitiken har också synliggjort de tidigare ofta dolda följderna på ett nytt sätt. Kanske är det en bidragande orsak till den höga personalomsättningen på Migrationsverket och Utlänningsnämnden?

Detta för oss in på frågan om vad som får människor att ställa upp, att delta i handlingar som får förödande följder.

Milgram: relationen till offret: väggens betydelse
relationen till en ledare med auktoritet. Överflyttat ansvar

Nürnberggrättegångarnas principiella syn på ansvar. Jfr borttagandet av tjänstemannaansvaret!

Antisemiterna få. Betydelsen av "apatin", de likgiltiga, de som valde att titta bort, att inte göra någonting. Ansvaret i att handla vs. att INTE handla...

Summering. Koppla tillbaka: kan man verkligen dra paralleller mellan Förintelsen och svensk flyktingpolitik???

- modern effektiv organisation
- objekten avhumaniserade
- våldet auktoriserat
- effekterna av besluten osynliggjorda
- lojalitet och identifiering med den egna organisationen

Är inte demokratin en garanti mot omänskliga beslut och handlingar?

Vad kan man då göra? Milgrams fortsatta experiment.

Alltså: Vi skall kräva av varje beslutsfattare på alla nivåer, att de tar ansvar för de beslut de fattar. Men de måste också konfronteras med helheten av den process de är en del av och följderna av den. Vi måste kräva av dem att de reflekterar över vilken roll de har i det stora sammanhanget. Hur långt är de beredda att gå i sin lojalitet? Vilka beslut är de beredda att ta? Vilka handlingar är de beredda att utföra? Var gränsen går för deras lojalitet med organisationen.

Och vår uppgift är att fortsätta att vara kritiska, ifrågasätta, vara bråkiga och besvärliga! Det har betydelse